

De Waterspreeuw, een welkome gast langs onze beken

door St. H. van den Brand (red.)

Samen met de IJsvogel en de Grote gele kwikstaart kan de Waterspreeuw tot onze typische beekvogels gerekend worden. Waarnemingen van de Waterspreeuw behoren echter ook onder de doorgewinterde veldornithologen tot de toppers, omdat de kans om een Waterspreeuw in de kijker te krijgen betrekkelijk klein is. Als bewoner van snelstromende, heldere bergbeken met rotsblokken, kiezelbeddingen, stroomversnellingen en betrekkelijk weinig oevervegetatie heeft deze soort in ons landje niet veel te zoeken. We zien dan ook, dat de verspreiding van de Waterspreeuw groten-deels beperkt is tot bergachtige streken. In het laagland van West-Europa ontbreekt deze soort als regelmatige broedvogel en het aantal vastgestelde broedgevallen in Nederland laat zich nog net op de vingers van één hand tellen: Nijmegen (1913), Geuldal (1913, 1915), Winterswijk (1933) en vermoedelijk in Noord-Brabant (1977). Buiten de broedtijd heeft men wat meer kans om de vogel waar te nemen en volgens de Avifauna van Nederland (1970) is de soort in ons land een onregelmatige gast.

Vergeleken met de felgekleurde IJsvogel en de eveneens kleurige Grote gele kwikstaart heeft de Waterspreeuw – die qua postuur wat aan een Winterkoning doet denken maar veel groter is – maar een eenvoudig grijsbruin tot kastanjebruin pakje. Alleen de witte keel en bovenborst springen er bij deze gemakkelijk te herkennen vogel wat uit... althans in ons land; in een omgeving met schuimend water en donkere rotsblokken valt zijn bonte verenkleed juist niet op. Er zijn trouwens nog verschillen waar te nemen tussen de verschillende ondersoorten. Zo heeft de noordelijke, 'Scandinavische' vorm, *Cinclus cinclus* ssp. *cinclus*, die vrijwel elk jaar in de maanden oktober tot en met april in Nederland wordt waargenomen, een zwartbruine onderborst en buik. De Middeneuropese vorm, *Cinclus cinclus* ssp. *aquaticus*, daarentegen is donker kastanjebruin, op de buik overgaand in zwart.

In zijn broedgebied vindt men de Waterspreeuw, zoals reeds opgemerkt, vaak langs snelstromende bergbeken met een stenige bedding en weinig plantengroei, waar de vogel met wat krampachtige, knikkende bewegingen over uitstekende rotsblokken rondscharrelt om dan ineens het water in te lopen of te duiken op zoek naar voedsel. Zijn menu bestaat uit allerlei waterinsekten zoals ke-

vers, bootsmannetjes en libelle- en waterjufferlarven.

Zoals bij zoveel vogels kan men ook bij de Waterspreeuw een opmerkelijke aanpassing aan het milieu, respectievelijk de levenswijze van deze vogel vaststellen. Op het eerste gezicht tegengestelde eigenschappen en functies worden even binnen één Waterspreeuw verenigd. Zo is bij het vliegen een laag lichaamsgewicht een voordeel, maar bij het duiken kan wat meer gewicht best handig zijn. In tegenstelling tot veelal met lucht gevulde botten van andere vogels zijn de botten van de Waterspreeuw om wat meer gewicht te krijgen met merg gevuld. Met een soortelijk gewicht van 0,6 tot 0,8 blijft de Waterspreeuw echter net even lichter dan water en de vogel zou zonder bepaalde 'voorzorgen' dan ook blijven drijven als een kurk. Bovendien wordt de opwaartse druk nog eens vergroot door de lucht die de vogel in z'n verenpakje meeneemt. Samen met zijn dichte verenpakje betekent dit wel een prima isolatie tegen het vaak

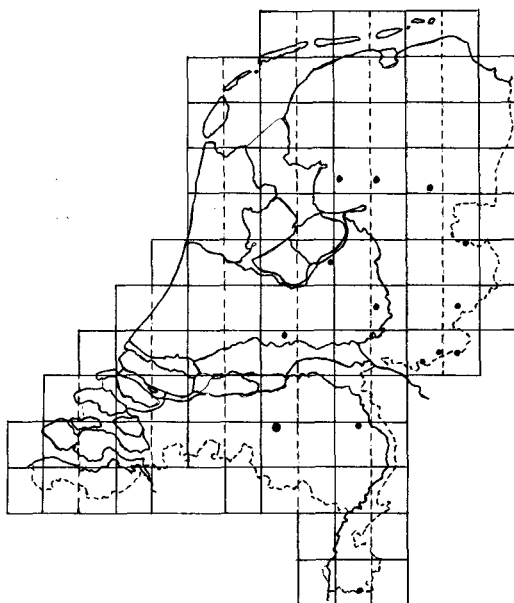

Fig. 1. Geografische verspreiding van de broedgevallen van de Waterspreeuw (Bron: Meininger 1979)

Aantal blokken waarin aangetroffen	14 (0,8%), waarvan
Mogelijk broedend	13 (93%)
Waarschijnlijk broedend	1 (7%)

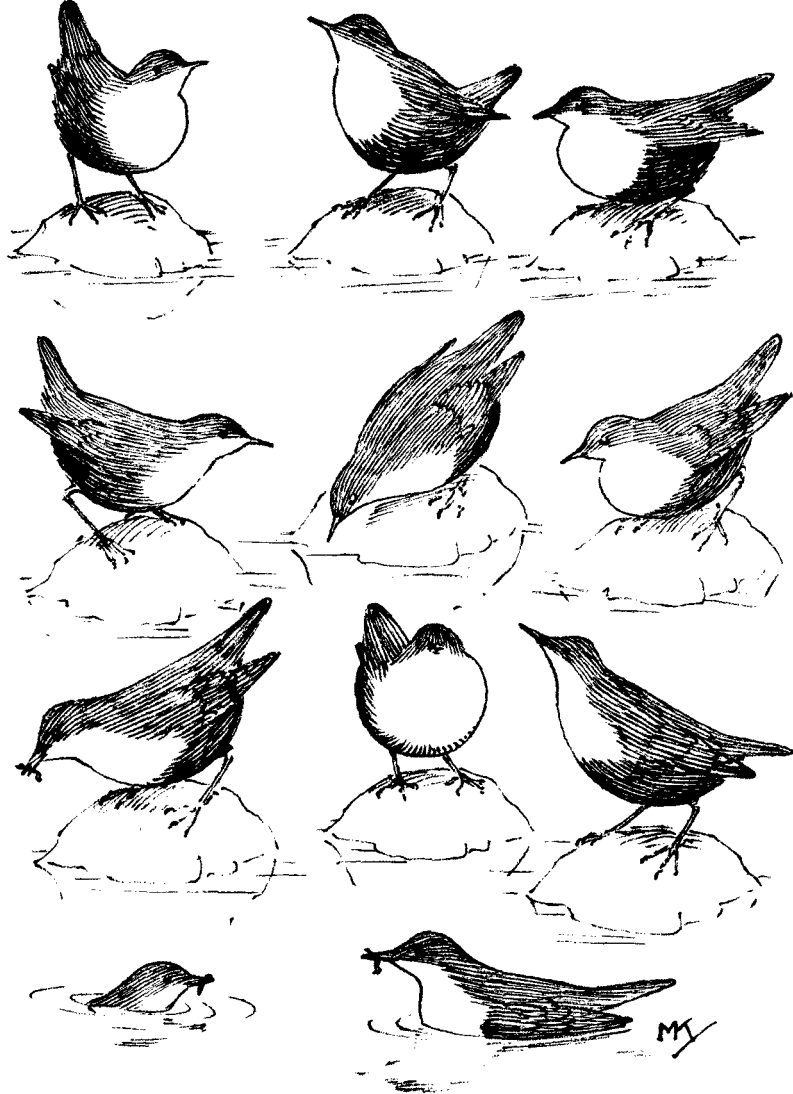

Fig. 2. De Waterspreeuw in zijn element (Tek. M. J. C. Kolvoort)

ijskoude water van bergbeken, maar als duikpak blijft het behelpen. Om zich toch onder water te kunnen bewegen maakt de Waterspreeuw handig gebruik van de sterke stroming van het water: hij loopt of duikt met schuin naar voren gebogen lichaam en wat uitstaande vleugels tegen de stroming in en door de kracht van de stroming wordt hij regelrecht naar beneden gedrukt. Handig manoeuvreren met zijn vleugels kan een en ander nog versnellen. Eenmaal op de bodem beland 'loopt' de vogel – zich soms met zijn poten aan stenen vasthoudend – verder, op zoek naar water beestjes. Ook kan men wel waarnemen, dat de vogel op of onder water zwemt.

De Waterspreeuw blijft meestal zo'n 5-10 seconden ondergedoken, maar uitschieters van zo'n 30 seconden kunnen ook voorkomen. Uit onderzoek bleek, dat een bepaalde vogel maar liefst 1600 keer per dag dook. Al duikend vertoefde deze

Waterspreeuw die dag twee uur onder water en hij legde daarbij een afstand van zo'n twee kilometer af.

De Waterspreeuw is met betrekking tot zijn voedsel overigens niet geheel afhankelijk van 'zwemmende' waterdiertjes. Ook boven water langs de oever levende insecten versmaadt hij niet en hij kan ze zelfs op een vliegenvangerachtige manier in de vlucht uit de lucht plukken.

Het koepelvormige nest van de Waterspreeuw, dat door het vrouwtje en mannetje gezamenlijk wordt gebouwd, bestaat uit mossen, grassprietten, blaadjes en planteworteltjes. Het bevindt zich vaak in de oevervegetatie, tussen kaalgespoelde boomwortels, holtes onder overhangende oevers, onder bruggen of... achter watervallen! In het laatste geval – vaak best een veilig plekje! – moet de Waterspreeuw om zijn nest te kunnen bereiken soms dóór het vallende water vliegen.

Fig. 3. Geografische verspreiding van de aselechte waarnemingen van de Waterspreeuw vanaf 1950 (Bron: Roos 1982).

Als gevolg van beekverbeteringen in zijn broedgebied ontbreekt het de Waterspreeuw meer en meer aan geschikte nestgelegenheid en dit schijnt één van de belangrijkste oorzaken van zijn achteruitgang te zijn. Voor watervervuiling – en dan met name vervuiling van organische aard – lijkt deze soort wat minder gevoelig te zijn, mits... het voedselaanbod niet drastisch verandert en de mens kan het op dit punt ook weer niet al te bont maken! Overigens kan er, als het leed van herprofilering en bekleding van beekbeddingen eenmaal is geschied, nog iets bereikt worden met het aanbrengen van kunstmatige nestgelegenheid in de vorm van b.v. nestkasten, kunstmatige watervallen en bepaalde voorzieningen aan de onderkant van bruggen die het nestelen vergemakkelijken. Desalniettemin blijkt de achteruitgang in sommige gebieden – en met name in die gebieden waar de landbouwontwikkeling ingrijpende beekverbeteringen met zich meebracht – dramatisch te zijn. Zo stelde de Westduitse ornitholoog Jost in een 1800 km² groot gebied in Hessen vast, dat in de afgelopen jaren van de ruim 200 in dit gebied aanwezige territoria er 122 verlaten waren, terwijl nog slechts 87 territoria regelmatig en een beperkt aantal onregelmatig bezet waren. In bergachtige streken en in door veel natuurgebieden ingenomen heuvelland, zoals b.v. gedeelten van de Ardennen, lijkt de soort zich wat beter te handhaven.

Voor zover de Waterspreeuw als zeer zeldzame broedvogel van het oosten en zuidoosten van ons land optrad, betrof het waarschijnlijk de Midden-europese vorm (*C.c. aquaticus*), welke ook in de wintermaanden onregelmatig in het zuiden van ons land wordt waargenomen. Het broedgebied van deze vorm reikt ongeveer tot aan de Nederlandse zuid- en oostgrens. De waargenomen vogels zijn vermoedelijk afkomstig uit nabijgelegen broedgebieden in Duitsland en Zuidoost-België, waar ca. 1200 paar broeden.

De meeste Nederlandse waarnemingen hebben echter betrekking op de Scandinavische (nominat-) vorm (*C.c. cinclus*), die – in tegenstelling tot de Middeneuropese vorm – deels trekvogel is. Nederland ligt binnen het winterareaal van deze ondersoort en de grens van dit winterareaal reikt – gelet op het patroon van waarnemingen – vermoedelijk ongeveer tot onze grote rivieren. Hoewel de soort in het noorden en westen van ons land ook regelmatig werd waargenomen, is het opmerkelijk hoe vaak deze soort op bepaalde plaatsen langs de Veluwezoom werd aangetroffen. Met name de beken en watervalletjes in Arnhemse stadsparken als Zijpendaal, Sonsbeek, Angerenstein en het bij Velp gelegen park Rozendaal schijnen een bijzondere aantrekkingskracht op deze vogels uit te oefenen.

Gelet op het toegenomen aantal waarnemingen sinds 1950 lijkt de soort tegenwoordig regelmatig als 'wintergast' voort te komen dan voorheen, maar vermoedelijk heeft dit meer met een stijgende waarnemingsintensiteit en een groeiende aandacht voor juist deze soort van doen, dan met een werkelijke toename. Hoe het ook zij, op grond van de waarnemingen in de laatste decennia zou de status van 'onregelmatige gast' in de Avifauna van Nederland (1970) gewijzigd dienen te worden in 'wintergast in zeer klein aantal'. 'n Welcome gast blijft het!

LITERATUUR:

- C.N.A., 1970 Avifauna van Nederland. (Tweede, bijgewerkte en herziene druk) Leiden.
 CREUTZ, G., 1966. Die Wasseramsel. Ziemsen. Wittenberg (DDR).
 MEININGER, P. L., 1979. Waterspreeuw. *Cinclus cinclus*. In: R. M. Teixeira, Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's Graveland.
 PETERSON, R. T., G. MOUNTFORT & P. A. D. HOLLOM, 1976. Petersons Vogelgids. Amsterdam.
 ROOS, P. A., 1982. Voorkomen van de Waterspreeuw in Nederland. *Limosa* 55(1): 3-9.
 STERN, H., G. THIELCKE, F. VESTER & P. SCHREIBER, 1978. Rettet die Vögel, blz. 94-96: 'Wasseramsel. Mit jedem begradigten Bach verliert sie ein Stück Heimat.' München/Berlin.